

Carien Westerveld

De Afrikaanse droom

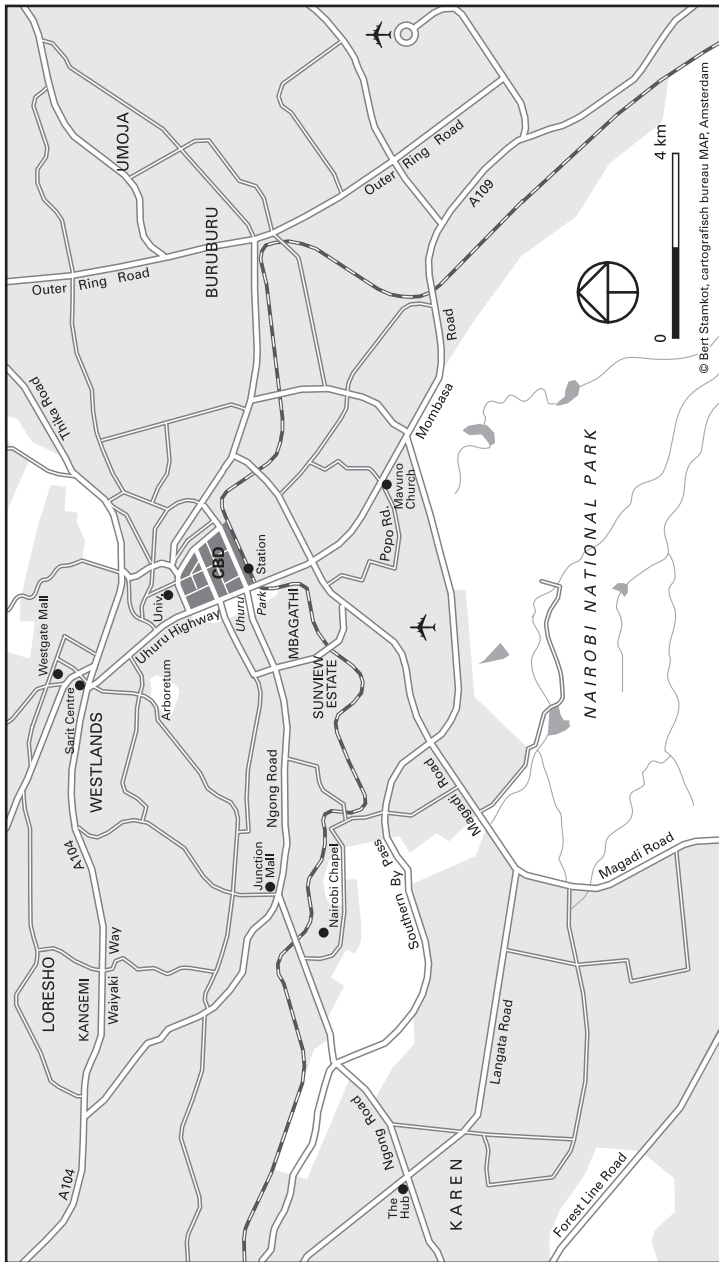
*Over de opkomende
middenklasse in Nairobi*

2017

De Bezige Bij
Amsterdam

Voor C, L & I

© Bert Stambot, cartografisch bureau MAP, Amsterdam

Het begin

Plaats van koud water, *Enkare Nyorobi*. Dat was de naam van de plek waar in 1899 een depot werd gebouwd voor materialen die werden gebruikt om de spoorweg aan te leggen van de havenstad Mombasa naar de binnenlanden van Oost-Afrika. Enkare Nyorobi werd Nairobi. En ruim honderd jaar later is de stad uitgegroeid van een paar tenten en wat houten gebouwen die dienstdeden als bouwopslag tot een metropool met miljoenen inwoners, waarin niets meer doet denken aan die plaats van koud water, de naam die de Maasai deze plek ooit gaven.

Nairobi bestond in die vroege dagen uit een klein centrum met een wirwar van winkelstraatjes en een paar brede, onverharde avenues die inmiddels lang vergeten namen droegen als Princess Elisabeth Way, Government Road, Delamere Avenue en Victoria Street. Nu zijn ze vernoemd naar de post-onafhankelijkheidsgrootheden van dit land: naar Kenyatta, de eerste president van Kenia, en zijn vierde

vrouw Mama Ngina, naar Kenia's tweede president Moi, en naar de vrijheidsstrijder Kimathi.

Om dat centrum heen waaierte de stad destijds uit in woonwijken, met in het oosten de Afrikaanse buurten en in het westen de wijken voor de witte kolonials. Ertussenin woonden de Indiërs, in kleine appartementen boven hun winkels en bedrijven, in het centrum en uitdijend naar zowel oost als west. Door de ruimtelijke segregatie tussen de verschillende bevolkingsgroepen was de manier waarop Nairobi werd aangelegd een afspiegeling van de onderlinge verhoudingen tussen de drie grootste bevolkingsgroepen in het toenmalige Brits Oost-Afrika. De Engelsen hadden een drietraps-hiërarchie gebouwd met bovenaan de witte mensen, die in koloniaal Kenia de 'Europeanen' werden genoemd, daaronder de Indiërs, of de Muhindi's, de mensen die vanuit het huidige Pakistan, India en Bangladesh naar Oost-Afrika migreerden, en onderaan de Afrikanen, de oorspronkelijke bewoners van het land dat werd gekoloniseerd. De 'Europese' wijken waren slechts toegankelijk voor de Afrikanen die er werkten. Deze apartheid beperkte zich niet tot wonen, maar gold ook voor bijna alle aspecten van het openbare leven: restaurants, theaters, bibliotheken, scholen. De *colour bar* was overal.

Na de onafhankelijkheid in 1963 kwam er een eind aan die institutionele segregatie en discriminatie, en was eenieder vrij om te gaan waar hij wilde. Maar ondanks die bewegingsvrijheid is de oost-westverdeling in het Nairobi van de eenentwintigste eeuw nog steeds aanwezig – niet alleen in geografische zin, maar ook mentaal. Armoede is onlosmakelijk verbonden met het oosten. De *west side* is synoniem

voor maatschappelijk succes, welvaart en status en heeft een enorme aantrekkingskracht op mensen die hogerop willen in het leven.

Die mensen bevinden zich in alle lagen van de bevolking, al is er één groep in deze eclecticische mix die in het bijzonder opvalt: de middenklasse. Die groep wordt beschouwd als de grote aanjager van de Keniaanse economie. Lokale en internationale media schrijven de explosieve bouw van nieuwe shopping malls in Nairobi toe aan de stijgende vraag naar consumptieartikelen van de middenklasse. En ook het bedrijfsleven mikt op de toenemende koopkracht van deze groeiende groep consumenten. Vanwege de economische groei waardeerde de Wereldbank Kenia in 2014 op van ontwikkelingsland naar middeninkomensland, en terwijl Afrika in 2000 nog door *The Economist* werd afgeschreven als ‘*The Hopeless Continent*’, kopte het blad tien jaar later: ‘*Africa Rising*’. Ook al verraden beide koppen wellicht een nogal eendimensionale kijk op een continent dat oneindig veel verhalen vertelt, in die tien jaar was er kennelijk iets veranderd wat het beeld van een werelddeel dat gebukt gaat onder schuldenlast, armoedeproblematiek, honger, oorlog, hiv/aids, corruptie en economische malaise had doen kantelen. Die verandering heeft te maken met dingen die beter gaan: de levensverwachting in sub-Sahara Afrika steeg, net zoals het aantal kinderen dat naar school gaat. In landen als Kenia zijn relatief minder extreme armen en steeds meer mensen hebben toegang tot internet. De groeiende stedelijke middenklasse is onderdeel van dat verhaal van groei en vooruitgang.

Wie over de middenklasse in de context van Afrikaanse

landen spreekt, heeft het al snel over economie, consumptie en groei. Tegelijkertijd gaat het idee van *Africa Rising* niet alleen over economische groei, maar ook over de sociaal-maatschappelijke en politieke implicaties van een groeiende middenklasse. Niet voor niets luidt het adagium binnen de sociale wetenschappen: *no bourgeoisie no democracy*. Een groeiende middenklasse zou een belangrijke drijvende kracht zijn achter sterkere democratische instituties, meer politieke vrijheid en betere sociale voorzieningen. Burgers die meer hebben zijn minder afhankelijk van de elite en gaan meer eisen stellen aan de overheid. Aristoteles schreef al in zijn *Politika* dat de groep die zich tussen arm en rijk bevindt de meest rationele keuzes maakt. Aan de andere kant zijn er ook stemmen die zeggen dat deze ideeën niet zomaar overall toepasbaar zijn, dat er in Afrika te veel etniciteit is en te weinig klasse.

De middenklasse in Kenia lijkt de belofte van drijvende kracht achter sociaal-maatschappelijke verandering echter niet waar te maken. Middenklassers zijn vooral met zichzelf bezig, maken gebruik van private gezondheidszorg en sturen hun kinderen naar privéscholen, in plaats van zich druk te maken over slechte publieke voorzieningen. Daarom krijgt deze groep dikwijls het verwijt dat zij van de zijlijn commentaar levert via Facebook en Twitter, zonder zich ergens voor in te zetten. Wanneer een corruptieschandaal aan het licht komt, parlementsleden hun eigen salarissen verhogen, of demonstranten door politieagenten worden geïntimideerd met waterkanonnen en traangas, reageert de middenklasse door te gaan twitteren. En daar blijft het bij. Na een paar dagen ebt die online verontwaardiging gewoonlijk

weer weg en is er in de echte wereld niets veranderd. En dat terwijl Kenia wel degelijk een democratie is met een stevige grondwet, burgers hebben rechten en een stem. Vooralsnog is het een raadsel waarom de leden van de middenklasse zich zo afzijdig houden. Wat zijn hun drijfveren? Wat vinden ze belangrijk in hun persoonlijke levens? Wat achten zij van belang voor hun land? Wat zijn hun dromen en aspiraties? Het zijn vragen die meer vragen oproepen en tegelijkertijd iets aan het licht brengen, namelijk dat niemand precies weet welke mensen nu die middenklasse in Kenia vormen.

Volgens de African Development Bank hoort iedereen die tussen de twee en de twintig dollar per dag te besteden heeft tot de middenklasse. In Kenia wordt de onderkant van de samenleving gevormd door de extreme armen die van minder dan twee dollar per dag leven. Daarboven bevinden zich de mensen die van twee tot vier dollar per dag leven en de *floating class* worden genoemd. Zij hebben het net wat beter dan de allerarmsten, maar leven nog steeds in schaarste, kennen weinig bestaanszekerheid en zijn weliswaar niet extreem arm, maar nog wel arm. Zij zijn de marktkoopvrouwen, de tuinmannen, de fabrieksarbeiders, de bouwvakkers. Zij zijn de mannen en vrouwen die dagelijks kilometers te voet afleggen, of in overvolle *matatu's* (minibusjes) naar hun werk gaan, als zij al vast werk hebben. Ze verdienen genoeg om een iets beter leven te hebben dan de allerarmsten, maar tegelijkertijd wonen ook zij in de sloppenwijken en kunnen zij het zich niet veroorloven om ook maar een moment hun waakzaamheid te verliezen. Ze leven op het randje. Een doktersrekening kan hun fataal worden.

Helemaal aan de andere kant van het spectrum, aan de

bovenkant, bevindt zich de elite, die in luxe leeft. De mensen die bij de elite horen wonen in grote villa's, rijden in grote auto's en beschikken over de middelen om hun leven comfortabel en zeker te maken. Hun kinderen gaan naar privé-scholen die tienduizenden dollars per jaar kosten, zij vliegen naar het buitenland voor een heupoperatie, en zij weten zich verzekerd van een comfortabele oude dag. De elite wordt gevormd door politici, zakenmensen, hoge ambtenaren of mensen die topposities bekleden in semi-overheidsbedrijven. Hun salarissen en andere inkomstenbronnen zijn zo royaal dat zij zich over geld geen zorgen hoeven te maken.

Tussen de armen – die verreweg het grootste deel van de bevolking vormen – en de elite – die slechts klein in aantal is – bevinden zich de mensen die de drijvende factor zijn achter het idee van *Africa Rising*. Zij consumeren, zij aspireren en zij moderniseren. Het zijn de mensen die ervoor verantwoordelijk zijn dat Kenia van een land dat loopt steeds meer verandert in een land dat rijdt, waardoor de wegen in Nairobi steevast verstopt zijn. Het autobezit groeit zo snel dat de nieuwe wegen die in hoog tempo worden aangelegd geen soelaas bieden voor de druk van het verkeer. Onverharde zandwegen worden geasfalteerd, waardoor ze in een paar maanden van sluiproute veranderen in essentiële verkeersaders, die vervolgens dichtslibben door de vele auto's. Tussen de grote glanzende fourwheeldrives en BMW's wemelt het van de kleine personenauto's, veelal van Japanse makelij. In die auto's rijden twintigers en dertigers, professionals met een goede opleiding die een paar honderd tot een paar duizend euro per maand verdienen. Zij gaan af en toe op vakantie naar de Keniaanse kust, hebben een abon-

nement op kabeltelevisie en beschikken over internet, zijn lid van een kerk of een moskee, gaan naar de sportschool of naar yoga. Tegelijkertijd kunnen zij hun auto soms maar één keer per maand voltanken en zorgt het schoolgeld van hun kinderen iedere termijn weer voor slapeloze nachten. Ook al balanceren zij niet op de rand van de armoede, toch zijn ze voortdurend bezig met geld. Hun levensstijl kunnen zij immers maar nauwelijks financieren met hun salaris, de kosten voor het levensonderhoud zijn hoog en een lening is makkelijk afgesloten. Sparen is er daarom vaak niet bij.

De jonge middenklassers van Nairobi zijn dikwijls in die stad geboren, in gezinnen waarvan de ouders deel uitmaakten van de eerste grote urbanisatiegolven van de jaren zestig en zeventig. In andere gevallen maakten zij zelf de stap van het platteland naar de stad, op zoek naar een baan, aange trokken door het leven in de metropool. Bij welke groep zij ook horen – eerste- of tweedegeneratie Nairobianen – tradities zijn nooit ver weg en de relatie met ouders en familie is vaak beladen door de verwachtingen van de oudere ten opzichte van de jongere generaties. Het zijn verwachtingen die zich soms aanpassen aan nieuwe tijden, maar die ook vaak gehouwen lijken in steen. En daardoor is in bijna alles wat deze mensen doen de spanning tussen traditie en moderniteit, tussen groep en eenling voelbaar.

Van wie houden zij? Met wie trouwen zij? Gaat het in een relatie om de liefde, of zijn er andere, betere redenen voor een huwelijk? Waarom blijft een vrouw bij een man die voortdurend vreemdgaat, ook al kan ze voor zichzelf zorgen en ook al nam ze zich als kind dat opgroeide in een polygaam gezin voor om zich nooit zoals haar moeder te laten maltrai-

teren door haar echtgenoot? Wat betekent een studie voor iemand die in een hut werd geboren en als eerste van zijn familie naar de universiteit gaat? Hoe denken mensen over geld, gezinsleven en carrière wanneer zij opgroeiden in een gezin waar altijd schaarste was? Welke plaats neemt familie in in het leven van jonge mannen en vrouwen in Nairobi – mensen die er alles aan doen om hogerop te komen, maar tegelijkertijd de druk voelen van degenen aan wie zij door bloedbanden zijn verbonden, die op hen rekenen en geld van hen vragen, waardoor het nauwelijks mogelijk is om de sociale ladder te beklimmen en zij als een schip aan een sleepanker op hun plek worden gehouden? Blijven zij hangen aan hun familiebanden, of laten zij hun naasten vallen?

En hoe zien de mensen die de middenklasse vormen zichzelf en hun eigen handelen in het grotere geheel van hun land? Wat vinden zij eigenlijk van hun politiek leiders en van de corruptieschandalen die met zekere regelmaat aan het licht komen? Hoe reageren zij op de manier waarop het lot van individuele Kenianen totaal wordt genegeerd door de mensen aan de top? Zien zij een rol voor zichzelf weggelegd bij het creëren van een samenleving met betere publieke voorzieningen, betere democratische instituties, meer rechtvaardigheid?

Het zijn vragen die voortdurend die spanning tussen het zelf en het grotere geheel van familie en samenleving in zich dragen en een overgangsgeneratie markeren. Alleen al daarom hebben zij context nodig. Individuele levens zijn onmogelijk los te zien van de bredere verbanden van gezin, familie en cultuur, bovendien hebben ze ook hun wortels in het grotere verhaal van een land dat in een tijdsbestek van

ruim honderd jaar werd gekoloniseerd, onafhankelijk werd, dictatoriaal werd bestuurd en zichzelf opnieuw probeert uit te vinden als moderne democratie. Dat land in transitie is het toneel van prachtige romans die in de afgelopen vijftig jaar door Keniaanse schrijvers werden geschreven, romans die bevolkt worden door personages wier stemmen illustreren hoe individuen in andere tijden omgingen met de dynamiek van die dagen.

Het verhaal van deze jonge generatie stedelingen laat zich het beste lezen door ze op te zoeken op de plekken waar zij zich ophouden. De *Born Again*-megakerken met gewiekste predikanten, een cursus waar je leert hoe je rijk kunt worden, een Bijbelgroep waar God een *chilled-out guy* is en waar het draait om lol met nieuwe vrienden. Twintigers en dertigers als James, Jane en Rose en vele anderen. Getrouwd, single, ondernemer, werknemer, schrijver, moeder, vader, wonend in een huis of een appartement, met of zonder auto. Zij maken deel uit van die groep tussen de armen en de rijken – zij zijn gewone vrouwen en mannen, met gewone levens, zoals die over de hele wereld te vinden zijn. Maar hun stemmen zijn verre van gewoon, want samen vertellen zij een verhaal dat groter is dan hun individuele levens. Het zijn hun woorden, gedachten, ervaringen en observaties die het verhaal vertellen van de groep die zich als door een onzichtbare magneet voelt aangetrokken tot de goede kant van de stad, de *westside*, de kant van succes, status en respect.

1.

De dag waarop de ezel begon te spreken

‘Jong geld,’ noemt Jane haar burens. Ze zijn net als zij ongetrouwd, kinderloos, ze werken, hebben regelmatig seks (de flat is erg gehorig en Jane hoort ieder uur van de dag wel ergens een kreun of een steun). Sommigen hebben een auto, anderen maken gebruik van het openbaar vervoer. Groot is Janes appartement niet, zo’n 30 vierkante meter. De muren in de woonkamer zijn lichtgeel geschilderd, er hangen posters en reproducties van meesterwerken uit de Europese schilderkunst aan de muur en naast de bank staat een hoge rieten tafel met een paar barkrukken. Jane vertelt dat ze zich er thuis voelt – op het balkon is ze begonnen met het telen van tomaten. De maandelijkse huur is 150 euro, en de vuistregel in Kenia is dat je niet meer dan een derde van je inkomen aan huur zou moeten besteden, dus haar burens zullen minstens 450 euro per maand verdienen. Jane zelf verdient zo’n 600 euro per maand. Ze werkt als communicatiemanager bij een pr-bureau, maar voor hoe lang nog weet ze niet,

ze is van plan haar eigen bedrijf te beginnen.

Jane is 29 jaar en onlangs sloot ze een lening af om een auto te kopen. Het is een derdehands Toyota 110 uit 1997. Ze kocht hem voor 410.000 shilling (circa 4000 euro) en betaalt iedere maand vijftig tot tachtig euro om de lening af te lossen. Ze kan dan nog maximaal twintig euro besteden aan benzine. Jane is trots op haar eigen auto. Die geeft haar een gevoel van onafhankelijkheid en zelfstandigheid.

Een paar maanden geleden kreeg Jane een onverwacht telefoontje van haar moeder, die langs wilde komen en haar adres vroeg. Jane was verbaasd, in de vijf jaar dat ze op zichzelf woonde was haar moeder nog nooit bij haar op bezoek geweest. ‘We hebben geen slechte relatie,’ verklaart ze, ‘maar we zijn gewoon niet zo close. Ik ben erg op mijn privacy gesteld.’

Het bezoek van haar moeder bleek niet zomaar een gezellige visite te zijn om een beetje bij te praten. Ze wilde iets belangrijks met haar dochter bespreken, namelijk of het geen tijd werd om te trouwen. Jane had met haar hoofd geschud en ‘nee’ geantwoord. ‘Maar wil je dan geen kinderen?’ probeerde haar moeder nog. Waarop Jane had gezegd: ‘Als ik een kind had gewild had ik er nu wel een gehad.’ De woorden die haar moeder daarna sprak resoneerden nog lang na in haar hoofd: ‘Realiseer je je wel dat je over de datum begint te raken?’

Jane is even stil en zegt dan: ‘Over de datum, zo praat ze dus over mij.’ Terwijl ze eigenlijk had verwacht dat haar moeder trots op haar zou zijn. Niet vanwege haar standpunt ten opzichte van het huwelijk, maar wel vanwege haar mooie appartementje, haar eigen auto, haar carrière, het feit dat

zij op geen enkele manier financieel afhankelijk is van een man of van haar ouders. Dat beeld van de succesvolle jonge vrouw die zij is geworden straalt af van Janes glamoureuze foto bij het hoofdredactioneel commentaar van het glossy tijdschrift dat zij maakt. Zij staat er lachend op, met rood gestifte lippen en een strak gestylede coupe. Al zal Janes moeder op een bepaalde manier wel degelijk trots op haar zijn, op dit moment is ze vooral teleurgesteld: haar enige dochter is bijna dertig en nog steeds niet getrouwd. Juist van een dochter wordt verwacht dat zij trouwt. Niet alleen brengt ze door niet te trouwen haar ouders in verlegenheid, ze onthoudt ze ook zekere inkomsten. Jane: 'Mijn broers kostten mijn ouders alleen maar geld omdat een bruidegom volgens de traditie bruidsgeld betaalt aan de familie van de bruid. Ik ben voor mijn ouders de enige kans om bruidsgeld te ontvangen. Met mijn universitaire studie en mijn goede carrière zal dat een behoorlijk bedrag zijn. Dat is waar het mijn moeder om gaat, niet of ik gelukkig ben.'

Terwijl Janes ongetrouwde medeflatbewoners waarschijnlijk allemaal van plan zijn om binnenkort te gaan trouwen en al haar vrienden zich beginnen te settelen, is Jane juist van plan om niet te trouwen. Tijdens het vrijgezellenfeest van haar aanstaande schoonzus vertelde een oudere dame aan de bruid en haar vriendinnen wat de plichten, verantwoordelijkheden en de *do's* en *dont's* zijn van een getrouwde vrouw. Terwijl Jane aanhoorde dat een echtgenote altijd voor haar man moet zorgen, en dat onderdanigheid en beschikbaarheid tot de kern van de verbintenis horen, realiseerde ze zich dat die rol niet bij haar past en besloot ze dat zij zich nooit in het keurslijf van een huwelijk wil persen. Dat standpunt is ook

in het moderne Nairobi controversieel en daarom besloot ze erover te gaan bloggen. Niet onder haar eigen naam, maar onder een pseudoniem. Haar eerste blogpost leverde tientallen boze reacties op, wat haar alleen maar aanmoedigde om door te gaan. Ze creëerde via haar blog en Twitter een online persoonlijkheid en verzamelde binnen korte tijd duizenden volgers.

Had haar moeder van haar blog geweten, dan was ze misschien niet langsgesproken en had ze die vraag wellicht niet gesteld. Maar Jane vertelde haar nooit iets over haar digitale dubbelleven.

In het Kenia van de vroege eenentwintigste eeuw is het onwaarschijnlijk dat een vrouw als Jane – hoogopgeleid, goede carrière, alleenstaand en niet van plan om te trouwen – niet in Nairobi woont. In Janes leven draait het om het vinden van haar eigen weg, niet alleen op het gebied van werk en de liefde, maar ook waar het gaat om familierelaties en haar beleving van het geloof. Als kind ging ze met haar ouders mee naar de anglicaanse kerk, als volwassene koos ze ervoor om te zoeken naar een geloofsopvatting die beter past bij haar eigen levensovertuiging. Haar ouders ziet ze weinig, evenals haar broers. Janes eigen weg vertaalt zich in economische zelfstandigheid, keuzevrijheid in de liefde, een persoonlijke geloofsopvatting en ‘alleen zijn’ in tegenstelling tot ‘onder familie zijn’: zo’n leven is alleen mogelijk in een maatschappij waarin ruimte is voor individualisme, voor het vormgeven van een levensstijl die is gebaseerd op een persoonlijke identiteit. Nairobi is een plek waar steeds meer ruimte komt voor die manier van leven.

Die ruimte bestaat niet zonder spanning. Jane zweeg tegen haar ouders over haar blog, liet hen in het ongewisse over de plek waar zij woont omdat zij haar privéleven wilde beschermen en heeft andere geheimen die zij nooit met haar familieleden zou delen. Want ondanks die groeiende ruimte voor individualisering wordt de samenleving in Kenia nog steeds sterk bepaald door traditionele mores en machtsverhoudingen, waar mannen en vrouwen zich naar voegen omdat ze nauwelijks een andere keus hebben. In het openbare leven, op scholen, universiteiten en in het professionele leven spelen deze structuren een grote rol. Autoriteit, religie, het patriërchaat en sterke opvattingen over de plaats van mannen en vrouwen binnen de samenleving en ten opzichte van elkaar zijn niet te negeren pilaren die vormgeven aan ieders leven. Vrouwen in de stad hebben in verschillende tijden steeds hun eigen strategieën bepaald om zich binnen die structuren te bewegen.

Janes volwassen leven nam een aanvang toen ze na haar eindexamen haar kostschool op het platteland achter zich liet en naar Nairobi kwam om te studeren aan een privé-universiteit. In de universiteitsreglementen, getiteld *Principles governing student conduct and discipline*, staat te lezen dat de universiteit onderwijs met een christelijke oriëntatie aanbiedt met de bedoeling de kerk en de maatschappij te dienen. Van de studenten wordt verwacht dat zij zowel op de campus als daarbuiten een door God gecontroleerd leven leiden. Alcohol, drugs, pornografisch materiaal en immoreel seksueel gedrag zijn daarom verboden, evenals het bezigen van beledigend taalgebruik, het dragen van ongepaste kleding, plagiaat en iedere andere vorm van academische oneerlijkheid. In die volgorde.